

OD REDAKCJI

Oddawana do rąk Czytelnika monografia „*Obcy świat*” w dyskursie europejskim stanowi czwarty już tom serii naukowej „Scripta Humana”. Zamysłem, jaki przyświecał redaktorkom książki, było stworzenie zbioru rozpraw o percepcji geograficznie lub – co ważniejsze – mentalnie „obcych” zakątków świata w ujęciu emigranta – podróżnika – wędrowca europejskiego. W 2010 roku w Warszawie ukazała się praca zbiorowa *Europejczyk w podróży 1850-1939*¹. Niniejszy tom jest *sui generis* kontynuacją badawczych obserwacji zaprezentowanych w tamtej książce. Za szczególnie istotne należałoby uważać zmiany, jakie dokonały się w XX i XXI wieku. Współcześnie bowiem Europejczyk – dzięki rozwojowi techniki – może odbywać dalekie podróże, nie wyruszając z domu. I odwrotnie: jeśli wyjeżdża, wydaje się, że jest zapoznany za pośrednictwem mediów, przewodników, bedekerów, filmów dokumentarnych z „całym” światem i że nie odczuwa nawet najbardziej egzotycznych jego części jako „innych”, „odrębnych”. Niniejsza monografia powinna jednak przekonać, że istnieją jeszcze sfery „obce” – w sensie dosłownym, ale i przenośnym – rejony anomalii i krzywd „nie do pogodzenia” w świadomości mieszkańca Starego Kontynentu. Możliwe są też miejsca i przestrzenie azylu, zakątki idealnie upatrzone na schronienie przed dotychczasowym, niedoskonałym życiem. Wrażliwi i – jak zawsze – obdarzeni wyobraźnią pisarze i poeci dają świadectwo kolejnych zaskoczeń, odkryć, udanych, ale i daremnych prób osvajania miejsc i przestrzeni. Odsłaniają prawidłowość mentalnego przenoszenia własnej ojczyzny do miejsc nowych, nieznanych. Relacjonują własną lub/i innych dezaprobatę wobec obojętności i zła, jakie obserwują albo jakich sami doświadczają w obcych krajach i krainach. Zdradzają przy tym własne nostalgie i tęsknoty, euforie i olśnienia.

Chociaż „Historia mentalności jest jedną z tych dziedzin poznania historycznego, w których najtrudniej uchwycić zarówno moment przemiany, jak i określić element nowości”², wydaje się, że można zaobserwować przepaść między światoodczuciem podróżnych XVIII i XIX wieku a recepcją nieznanych lądów przez następne pokolenia.

¹ *Europejczyk w podróży 1850-1939*, red. E. Ihnatowicz, S. Ciara, Warszawa 2010.

² B. Geremek, *Umysłowość i psychologia zbiorowa w historii*, „Przegląd Historyczny” 1962, R. III, z. 4, s. 629-643.

Badacze, którzy w niniejszej monografii zabrali głos, w przejmujący niejednokrotnie sposób przedstawili stan badań polskiej i europejskiej literatury reprezentatywnej dla tematu „obcości światów”.

Na monografię składa się dziesięć rozpraw napisanych przez uczonych wywodzących się z krajowych i zagranicznych ośrodków akademickich; reprezentujących różne zainteresowania i stanowiska badawcze. Tę różnorodność i wieloaspektowość odzwierciedla przedkładany tom, który charakteryzuje ponadto znaczna rozpiętość tematyczna, czasowa i przestrzenna. Przedstawiano w nim bowiem dziewiętnasto-, a przede wszystkim dwudziestowieczne realia, w których wydarzenia dotyczące życia osobistego sprzęgnięte nierzadko bywały z problemami globalnymi: politycznymi i społecznymi. Realia te ukryte są również w języku, w preferencji do określonych słów, czego dowodzi autor jednego z zamieszczonych w tomie tekstów. Relacje, o których mowa, dotyczyły terenów Bliskiego Wschodu, Europy i Ameryki Północnej. Stąd też zawarte w tomie studia niejako naturalną kolejną rzeczy układają się w trzy zasadnicze bloki tematyczne, w ramach których podejmowane są bardziej szczegółowe kwestie związane z tytułową problematyką.

Część pierwszą (*Wschód – „bliski” i najbliższy, egzotyczny i oswajany*) otwiera esej Barbary Zwolińskiej. Autorka opowiada o wrażeniach z podróży na Bliski Wschód węgierskiego pisarza Sándora Máraia. Celem jego wędrówki było rozwiązanie problemu, czy dla radykalizującej się w niebezpiecznym kierunku Europy dwudziestolecia międzywojennego mogłyby być przydatne doświadczenia rzekomo nieskażonego zachodnią cywilizacją Wschodu. Pisarz, ukazując w swoim dziele rozdziew między bliskowschodnią a europejską kulturą, mentalnością i zwyczajami, tym samym musiał na tak postawione pytanie dać odpowiedź negatywną. Kolejny tekst, autorstwa Ewy Tichoniuk-Wawrowicz, przybliży sylwetkę Oriany Fallaci, jednej z najwybitniejszych i najbardziej kontrowersyjnych dwudziestowiecznych dziennikarek i pisarek, dokumentujących przede wszystkim historię powojennej Europy. Italianistka odsłania ponury obraz traktowania kobiet w krajach mentalnie i kulturowo obcych, szczególnie zaś na obszarach supremacji islamu. „Wschodniość” nie musi się jednak kojarzyć jedynie z muzułmańskimi czy hinduistycznymi rewirami³. Wizję Wschodu oswojonego, bliższego Europejczykom, w szczególności Polakom, prezentuje Jarosław Ławski. Autor przedstawia wyobrażenie Adama Mickiewicza o miejscu i roli Słowian w kulturze i cywilizacji oraz jego przekonanie o potencjalnych siłach drzemających w narodach słowiańskich, ich państwach i kulturach. Jako myśliciel *quasi*-religijny Mickiewicz był przekonany, że do zjednoczenia Słowian (i innych ludów Europy)

³ Zob. np. G. Borkowska, *Wschodniość, rosyjskość, orientalność. Porządkowanie pojęć*, [w:] *Pogranicza literatury. Księga ofiarowana Profesorowi Januszowi Maciejewskiemu na jego siedemdziesięciolecie*, red. G. Borkowska, J. Wójcicki, Warszawa 2001, s. 276 (całość: s. 272-281).

doprowadzić może tylko idea religijna, której poeta po zerwaniu z mesjanizmem Adama Towiańskiego upatrywał w odnowionym, nowoczesnym chrześcijaństwie. Specyfikę relacji Borysa Pasternaka z Gruzją, jego wkład w propagowanie gruzińskiej kultury odsłania kolejny „wschodni” tekst – artykuł Zygmunta Zbyrowskiego. Rosyjski noblista przebywał w Gruzji kilkakrotnie. W tym czasie zaprzyjaźnił się z wieloma wybitnymi gruzińskimi poetami, co zaowocowało przekładami gruzińskiej poezji tak współczesnej, jak i klasycznej. Egzotyczna miejscowa przyroda, kultura i obyczaje stały się także inspiracją dla licznych utworów poetyckich autora *Doktora Żywago*, zebranych między innymi w cyklu *Fale* i w zbiorze *Powtórne narodziny*. W ostatnim z zaprezentowanych artykułów związanych z problematyką wschodnią Czytelnik odnajdzie analizę językową dotyczącą *Ognistego anioła* Walerego Briusowa. Chociaż jest to utwór oparty na przebogatej dokumentacji źródłowej w różnych językach – przede wszystkim zaś na opracowaniach francuskich, niemieckich i rosyjskich – dotyczących magii, czarnoksięstwa, procesów zaprowadzanych przez inkwizycję, rozwoju kultury materialnej i duchowej ówczesnych Niemiec, Radosław Gajda dowodzi, że to właśnie egzotyzy w tej powieści oddają koloryt opisywanej epoki szesnastowiecznych Niemiec, tworzą realistyczny obraz jej stylu, świadczą też o oryginalności dzieła.

Kolejny blok tematyczny (*Europa Zachodnia – swojska czy obca?*) rozpoczyna artykuł Nel Bielniak o odczuciach towarzyszących Aleksandrowi Kuprinowi podczas jego kilkumiesięcznego pobytu w Europie Zachodniej, przede wszystkim we Francji i Włoszech. Autorka konstatuje, że prozaik doświadcza głównie rozczarowania, wyobcowania, z rzadka – zachwyty, wyraźniej widzi także rosyjskie niedostatki, do których zalicza rodzimą zaściankowość, nadmierną pokorę i uniżenie zwykłych ludzi czy ordynarność przedstawicieli władzy. W kolejnym tekście Aleksandra Urban-Podolan poddaje analizie zbudowaną na kontrastach literacką kreację Rosji i Skandynawii w szkicu Natalii Tołstoj. Siostra sławnej Tatiany Tołstoj inspirację i pomysły czerpała z własnej biografii, tworząc barwne tło dla refleksji nad różnymi aspektami życia w kraju i za granicą. Tę część monografii zamyka artykuł Andryja Kotina podnoszący problem społecznego i egzystencjalnego wyalienowania jednostki ludzkiej w obcej kulturowo i geograficznie przestrzeni wielkich, anonimowych miast zachodniej, kapitalistycznej Europy. Autor czyni to na podstawie powieści Gajto Gazdanowa *Nocne drogi*.

Ostatnią grupę tematyczną (*Ameryka Północna – mit krainy szczęśliwości?*) reprezentują dwa teksty. W pierwszym z nich Dorota Kulczycka artykułuje i rozwija myśl, że Stanisław Barańczak ujawnia w swojej poezji drugie dno Ameryki, innej od tej, jaką Europejczyk zna ze stereotypów. Autorka rozważa złożony problem emigracyjności oraz kwestię zakotwiczenia poety w „Nowym Świecie”. Odsłania, że Barańczak, pisząc o osobistym doświadczeniu przesiedlenia za ocean i osuwajania „obcego”, wciąż

niezmiennie porusza problemy polskie oraz problemy uniwersalne (egzystencjalne i eschatologiczne), wspólne całej rodzinie ludzkiej. Natomiast Vyacheslav Krylov (Вячеслав Крылов) zdaje relację z własnych, dogłębnych studiów różnego rodzaju utworów Władimira Korolenki, zwłaszcza tych, które łączy temat amerykański. Badacz odnotowuje, że w twórczości rosyjskiego pisarza istotne miejsce zajmuje kwestia świadomości narodowej na tle europejskich i amerykańskich realiów.

Książka jest próbą pogłębionej, aczkolwiek utrzymanej w bardziej lub mniej nowoczesnym tonie, refleksji na temat doświadczeń przestrzeni zapoznawanych i oswajanych, ale też cudzych, obcych, niebezpiecznych. Redaktorki tomu mają świadomość, że monografia nie wyczerpuje tematu. Pozostaje im jednak żywić nadzieję, że socjologów, psychologów społecznych, historyków, a przede wszystkim kolejnych badaczy literatury ów tom zainspiruje do dalszych, rzetelnych studiów nad literackimi świadectwami zetknięcia z tym, co w „obcych” kulturach i krajobrazach inne, nieznanne, nieprzewidziane i nie do końca odkryte. Wierzą, że interdyscyplinarność i heterogeniczność przedkładanego tomu, jego walor poznawczy i popularyzatorski sprosta wymaganiom zainteresowanych tematem Czytelników.